

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ
НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВАIMPLEMENTATION OF PERSON-ORIENTED TEACHING
IN NATURAL SCIENCE LESSONS

У статті висвітлено теоретичні й методичні аспекти особистісно орієнтованого навчання на уроках природознавства. Проаналізовано підходи вітчизняних учених щодо особистісно орієнтованого навчання в початковій школі. Визначено умови практичної реалізації особистісно орієнтованого навчання, індивідуалізації та диференціації в освітньому середовищі. Розкрито особливості формування основ природознавства за впровадження особистісно орієнтованої технології навчання в освітньому процесі. Модернізація української освіти передбачає новий погляд на цілі навчання, спрямоване на становлення особистості й створення умов для успішної адаптації дітей до сучасного суспільства. Особистісно орієнтований підхід впливає на всі компоненти системи освіти: освітні та виховні цілі навчання; зміст освіти; технології, методи й прийоми навчання.

Особистісно орієнтоване навчання – це природна система розвитку особистості з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини. У процесі такого навчання в учнів формується самостійність, ініціативність, відповідальність, критичне мислення та інші особистісні якості.

Відповідно, особистісно орієнтованим технологіям навчання притаманні варіативність методик, що активізують розумову діяльність дітей, чіткість дидактичної мети, поєднання різноманітних видів навчання (проблемного, програмованого, ігрового, діалогічного та ін.), використання активних форм і методів навчання, залучення учнів до активної діяльності, реалізація творчого потенціалу та індивідуальних можливостей і здібностей дітей.

Особистісно орієнтований підхід у формуванні основ природознавства в складі природничої освіти здійснюється взаємозумовленими засобами індивідуалізації та диференціації. Упровадження особистісно орієнтованого навчання на уроках природознавства сприяє виробленню в школярів позитивного ставлення до навчання, розвиває вміння працювати в групі та самостійно, забезпечує високу активність усього колективу, підвищує результативність уроку, стимулює розвиток пізнавальних можливостей, потребу спостерігати та досліджувати навколишнє середовище.

Ключові слова: індивідуалізація навчання, диференціація навчання, природнича освіта, навчання, особистість, особистісно орієнтована технологія.

Theoretical and methodical aspects of a person-oriented teaching in natural science lessons have been highlighted in the article. Approaches of domestic scientists regarding the person-oriented teaching in elementary school have been analyzed. Conditions of practical implementation of the person-oriented teaching, individualization and differentiation in the educational environment have been determined. Characteristic features in the formation of the basics of natural science, in relation to the introduction of person-oriented teaching technology in the educational process have been revealed.

Modernization of the Ukrainian education involves a new look at the goals of education, which should be aimed at the formation of personality and the creation of conditions for the successful adaptation of children to modern society. The person-oriented approach affects all components of the education system: educational and upbringing goals of education; content of education; technologies, methods and teaching techniques.

The person-oriented education is a natural system of personality development taking into account individual characteristics of each child. Students develop independence, initiative, responsibility, critical thinking and other personal qualities in the process of person-oriented studies.

The person-oriented teaching technologies are characterized by variability of methods that activate mental activity of children, clarity of a didactic goal, a combination of various types of learning (problematic, programmed, game, dialogic, etc.), a use of active forms and methods of teaching, the involvement of students in active activities, support on the creative potential and individual capabilities and abilities of children.

Formation of the foundations of natural science as part of natural science education belongs to the means of individualization and differentiation for the implementation of the person-oriented teaching, which are characterized by interdependence.

The introduction of a person-oriented approach in teaching science lessons helps students to develop a positive attitude to learning, develops an ability to work in a group and independently, ensures high activity of the entire group, increases effectiveness of the lesson, stimulates development of cognitive abilities, a need to observe and research the environment.

Key words: individualization of teaching, differentiation of teaching, science education, teaching, personality, person-oriented technology.

УДК 373.3:81.411

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/50.1.3>

Мартін А.М.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри дошкільної

та початкової освіти

Центральноукраїнського державного

педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У сучасних умовах активної євроінтеграції України та впровадження реформ набувають актуальності питання модернізації й удосконалення освіти, підвищення якості освітнього процесу. Основним завданням залишається виховання громадян із творчим культурним потенціалом, здатних до свідомого суспільного вибору. Розв'язання цих

завдань стає можливим завдяки впровадженню нових підходів до планування й організації навчального процесу в початковій школі, покращенню методичного й матеріально-технічного забезпечення навчальних дисциплін, зокрема й природничого циклу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні вимоги до формування особистісного

підходу визначалися в дослідженнях таких науковців, як К. Альбуханова-Славська, В. Давидов, В. Моляко, Л. Проколієнко, І. Якиманська, В. Столін, В. Шатенко, Т. Титаренко та інших.

Психолого-педагогічні аспекти особистісно орієнтованої технології навчання вивчали відомі науковці сучасності О. Асмолов, Г. Балл, І. Бех, Є. Бондаревська, А. Петровський, В. Рибалка, І. Якиманська. Філософсько-педагогічні аспекти названої технології у вітчизняній педагогіці досліджували С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Киричук, В. Кремень, С. Подмазін, О. Савченко та інші.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування особливостей впровадження особистісно орієнтованої технології в освітньому процесі початкової школи при формуванні основ природознавства в дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з загально-педагогічних технологій, які впроваджуються в сучасному освітньому середовищі, є технологія особистісно орієнтованого навчання. Сучасна освіта передбачає самостійне навчання дітей, творче розв'язання проблем, уміння опрацьовувати нову інформацію, узагальнювати, робити висновки. Саме на це спрямований особистісно орієнтований підхід у навчанні, основними завданнями якого є: 1) визначення життєвого досвіду кожної дитини, пізнавальних здібностей, рівня інтелекту, інтересів, які необхідно розкрити, а потім розвинути в навчальному процесі; 2) формування позитивної мотивації дітей до пізнавальної діяльності, потреби в самореалізації та самовдосконаленні; 3) озброєння дітей механізмом адаптації, саморегуляції, та самовиховання, необхідних для сучасної людини.

Технологія особистісно орієнтованого навчання передбачає зміст, методи та прийоми, спрямовані на формування особистісно значущих способів пізнання шляхом організації пізнавальної діяльності дітей.

Формування основ природознавства з використанням засобів і методів особистісно орієнтованого навчання пояснюється контекстом його змісту. Аналіз поняття «особистісно орієнтоване навчання» виявив такі визначальні спрямування в його змісті:

1) спрямовально-суб'єктне – навчання, що передбачає виявлення в учня суб'єктного досвіду; надання психолого-педагогічної допомоги в становленні індивідуальності, у життєвому самовизначенні, самореалізації [6, с. 644];

2) потребнісно-суб'єктно-взаємодієве – організація навчання на засадах усебічного врахування індивідуальних потреб і можливостей учня, глибокої поваги до його особистості, ставлення до нього як до свідомого й відповідального суб'єкта та навчально-виховної взаємодії з учителем і ровесниками [4, с. 626].

Особистісно орієнтованому навчанню притаманні: гуманне суб'єкт-суб'єктне співробітництво всіх учасників освітнього процесу; діагностично-стимулювальний спосіб організації навчального пізнання; діяльнісно-комунікативна активність учнів; проєктування вчителем (а згодом і учнями) індивідуальних досягнень в усіх видах пізнавальної діяльності відповідно до їх віку; найповніше врахування особистісних потреб в доборі змісту, методів, стимулів навчання та системі оцінювання рівня [4, с. 626]; орієнтація на особистість як на мету, а не засіб її досягнення; ставлення до дитини як до суб'єкта власного розвитку; здійснення навчальної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що ґрунтується на принципах взаєморозуміння й взаєморозвитку [7].

І. Якиманська виокремлює три моделі особистісно орієнтованого навчання [11]: 1) соціально-педагогічну модель – засіб виховання особистості з попередньо заданими якостями (освітні інститути суспільства створюють типову структуру такої особистості, а школа покликана наблизити кожного учня до її параметрів як носія масової культури); 2) предметно-дидактичну модель – стосується диференціації та індивідуалізації в процесі навчання; 3) психологічну модель – ґрунтується на таких положеннях: а) пріоритет індивідуальності, самоцінності, самобутності дитини як активного носія суб'єктивного досвіду, що склався задовго до впливу спеціально організованого навчання в школі (учень не стає, а від початку є суб'єктом пізнання); б) конструювання та реалізація освітнього процесу для виявлення суб'єктивного досвіду кожного учня; в) «стикання» в освітньому процесі суспільно-історичного досвіду, що задається навчанням, та суб'єктивного досвіду учня; г) взаємодія двох видів досвіду учня, що має відбуватися не витісненням індивідуального, наповненням його суспільним досвідом, а шляхом їх постійного узгодження, через використання всього накопиченого учнем власною життєдіяльністю; д) розвиток учня як особистості (його соціалізація) відбувається не тільки в процесі оволодіння ним нормативною діяльністю, а й через постійне збагачення, перетворення суб'єктивного досвіду як важливого джерела власного розвитку.

Як зауважує В. В. Бучківська, реалізація особистісно орієнтованого підходу можлива за таких умов: 1) психологічні: розвивати рефлексію студентів, уміння осмислювати й оцінювати власні вчинки, прогнозувати їх наслідки; узгоджувати власні бажання, цілі та засоби їх досягнення; створювати умови для вільного вибору виду діяльності та способів досягнення мети; формувати розуміння відповідальності за власний вибір; 2) методичні: гармонізувати бажання й цілі виховання, навчання з його можливостями й вимогами; забезпечувати особистий контакт студента й викладача

на основі людської гідності, поваги, відповідальності; культивувати діалогічні форми педагогічної взаємодії, обмін думками, дискусії, обґрунтування позицій; спонукати до взаємодії з людьми в різних видах діяльності; 3) професійно-педагогічні: розвивати емпатію як визначальну якість педагога, що забезпечує особистісно орієнтоване навчання й виховання; уміння співчувати, співпереживати, виявляти доброзичливість, бачити в кожній особистості неповторну індивідуальність, розвивати гуманістичні почуття, спираючись на її емоційну сферу; створювати ситуації особистісного вибору, довіри, успіху, творчості; здійснювати діяльність у багатоваріативних гнучких формах, які відповідають віковим особливостям та особливостями соціального, а також освітнього середовища [2].

До основних ознак особистісно орієнтованого навчання належать такі: стимулювання розвитку, саморозвитку й відповідальності учнів; зосередження на потребах дитини; гуманізація навчального спілкування; співпраця, співтворчість дитини й педагога; переважання навчального діалогу; турбота про фізичне й емоційне здоров'я дітей; пристосування методики до можливостей дітей.

Метою особистісно орієнтованого навчання є створення умов для виявлення пізнавальної активності учнів. Для досягнення цієї мети використовуються різні форми та методи навчальної діяльності, які дозволяють розкрити суб'єктивний досвід вихованців, а саме: створення атмосфери зацікавленості в кожній дитини; стимулювання учнів до висловлювань, використання різних способів виконання завдань без побоювань зробити помилку; використання різноманітного дидактичного матеріалу, який допоможе дитині отримати знання нового навчального матеріалу; створення різноманітних педагогічних ситуацій спілкування, які дають змогу кожній дитині виявляти ініціативу, самостійність, вибірковість у видах роботи для самовираження.

Особистісно орієнтована технологія навчання складається з особистісно орієнтованих ситуацій, опинившись у яких, людина має шукати сенс, пристосувати їх до своїх інтересів, повинна створити образ чи модель свого життя, обрати творчий момент, дати критичну оцінку [5]. Для розв'язання такого завдання недостатньо наявних знань, потрібні пізнавальні пошуки.

Проектування результатів особистісно орієнтованого навчання стосується якісних змін мотиваційно-потребнісної сфери особистості, узагальнених уявлень про себе та природу, що формуються внаслідок пізнання себе й довкілля, «пізнавальних здібностей, які формуються на основі оволодіння відповідними знаннями та вміннями» [9], а також розвитку пізнавальних інтересів.

Формування основ природознавства в складі природничої освіти за реалізації особистісно

орієнтованого навчання здійснюється із використанням засобів індивідуалізації та диференціації, які характеризуються взаємозумовленістю.

Визначення терміна «індивідуалізація навчання» у виданні «Енциклопедія освіти» подано як процес, що передбачає планування та здійснення навчання відповідно до індивідуальних особливостей учнів. Йдеться насамперед про своєрідність їх почуттів, сприймань, мислення, пам'яті, уяви, про особливості інтересів, задатків, здібностей, темпераменту, характеру [4, с. 332]. Важливою перевагою індивідуалізації навчання є можливість повної адаптації змісту, методів і темпів навчальної діяльності дитини до його індивідуальних особливостей.

У виданні «Енциклопедія освіти» зазначено, що диференціацією передбачено «врахування індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання на основі їх поділу на характерні типологічні групи за різними показниками (рівнем навчальних можливостей, успішністю, пізнавальним інтересом школярів, темпом навчання тощо [4, с. 210].

Процес формування основ природознавства в складі природничої освіти має двобічне виявлення диференціації. Зовнішній бік вияву диференціації забезпечує:

1) різноманітність організаційних форм для максимального врахування індивідуальних можливостей, інтересів, цінностей, схильностей, задатків [10];

2) спеціалізацію навчального процесу для різних гомогенних груп, що визначаються на основі наступної диференціації: а) регіональної; б) внутрішньошкільної (спеціалізація, профілізація, поглиблене вивчення тощо); в) між паралелями (групи й класи різних рівнів); г) між класами (факультативні, різновікові групи тощо) [8, с. 319];

3) упорядкування діяльності тих, хто навчається, відповідно до їх мотиваційних позицій: хочу (профільна диференціація за нахилами й інтересами) та можу (рівнева диференціація за здібностями та успішністю в навчанні) [3].

Внутрішній вияв диференціації реалізовується на основі впровадження варіативності у тривалості виконання завдань та засобах методичної підтримки відповідно до готовності учнів до навчання.

Процес реалізації природничого складника змісту освіти за диференціацією передбачає таку організацію процесу навчання, за якої учитель: 1) працює з групою учнів, об'єднаними за певними значущими для процесу навчання загальними якостями (гомогенна група) [8, с. 320]; 2) здійснює індивідуальний підхід до окремих учнів, груп дітей із метою надання їм допомоги в оволодінні програмовим матеріалом; 3) розподіляє завдання за складністю та відповідно до індивідуальних можливостей учнів [1].

Висновки. Традиційне навчання вже не може бути визначальним у цілісному освітньому процесі. Значущими стають ті складники, які розвивають індивідуальність дитини, створюють необхідні умови для її саморозвитку, самовираження. Освітній процес за особистісно орієнтованого навчання дає змогу кожній дитині на підставі її здібностей, задатків, інтересів і власного досвіду, реалізуватися в навчальній діяльності. Таке навчання передбачає варіативність, тобто визначення змісту, методів і форм освітнього процесу з урахуванням розвитку кожного вихованця для його педагогічної підтримки в пізнанні.

Отже, особистісно орієнтоване навчання дає змогу кожному учню з урахуванням його здібностей, задатків, інтересів, цілей та ціннісних орієнтацій, реалізуватися в пізнавальній та освітній діяльності, сприяючи самопізнанню, самовихованню та самовдосконаленню. А це дозволяє учням пізнати себе, порівнюючи з іншими дітьми, оцінити свої вчинки та поведінку, навчитися сприймати себе та інших загалом, а не за окремими рисами характеру чи певними вчинками.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондар В. І. Дидактика. Київ : Либідь, 2005. 264 с.
2. Бучківська В. В. Сутність особистісно-орієнтованого підходу в педагогічній теорії. Наукові записки

Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. Тернопіль, 2002. № 9. С. 142–146.

3. Голодюк Л. С. Рівнева диференціація як засіб індивідуалізації навчання. *Імідж сучасного педагога*. 2004. № 2–3. С. 90–93.

4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

5. Мартиненко С. М., Хоружа Л. Л. Загальна педагогіка : навчальний посібник. К. : МАУП, 2002. С. 151–159.

6. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навчальний посібник. 5-е вид., доп. і перер. Київ. 2007. 656 с.

7. Пушкарьова Т. Е. Дидактичні умови організації особистісно орієнтовної навчально-пізнавальної діяльності шестирічних першокласників : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 – теорія навчання. Київ. 2010. 185 с.

8. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий. У 2 кн. Кн. 1. Москва : НИИ школьных технологий, 2006. 816 с.

9. Сериков В. В. Теория и практика личностно ориентированного образования: круглый стол. *Педагогика*. 1996. № 5. С. 19.

10. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2007. 364 с. С. 10.

11. Якиманская И. С. Разработка технологии личностно ориентированного обучения. *Вопросы психологии*. 1995. № 2. С. 18–28.